

VALDAS PRUSKUS

Lietuvos edukologijos universitetas

NEFORMALIOJI KOMUNIKACIJA: GANDAI KAIP SOCIALINĖS KONTROLĖS, SAUGOS IR TAPATUMO UŽTIKRINIMO PRIEMONĖ

Non-formal Communication: Rumors as a Social Control,
Security and Identity Assurance Tool

SUMMARY

The article discusses a non-formal communication form – rumors – and its social instrumental purpose, as well as it reveals the social role of rumors. It shows a social role for rumors in steering the behavior of the members of a group and in protecting the group's identity. Also this social role helps to highlight the prevailing values and moral norms in social groups and reveals their reliability in comparison to universal norms. It defines the participants as a group whose members are the people who must comply with certain behavior rules. In compliance with those rules, persons are identified as members of the rumor group. The information residing in rumor, which is accepted by group members, reduces the tension and the threat of conflicts between individuals. Rumor in this respect, while carrying out the rehabilitation of internal group's relations, at the same time helps the group remain as an integrated society.

SANTRAUKA

Straipsnyje aptariama neformaliosios komunikacijos formos – gandų – socialinė instrumentinė paskirtis. Atskleidžiamas gandų socialinis vaidmuo. Parodoma, kad gandų socialinis vaidmuo kontroliuojant grupės narių elgesį ir saugant jos tapatumą reiškiasi tuo, jog padeda išryškinti socialinėse grupėse vyraujančias vertybes ir moralines normas bei atskleisti jų patikimumą palyginti su universaliomis normomis, apibrėžia dalyvaujančiuosius kaip grupę, kurios nariai privalo laikytis tam tikrų elgesio taisyklių. Laikymasis tų taisyklių padeda juos identifikuoti kaip gando grupės narius. Gande sutelkta informacija, kurią priima grupės nariai, sumažina įtampą ir konfliktų tarp individų grėsmę. Tad galima tarti, kad gandas, šiuo požiūriu atlikdamas vidinį grupės santykių sanavimą, padeda grupei išlikti kaip integruotai visumai.

RAKTAŽODŽIAI: gandas, tapatumas, vertybės, informacija, kultūra, komunikacija, socialinė kontrolė, žiniasklaida.

KEYWORDS: rumour, identity, values, information, culture, communication, social control, media.

IVADAS

Gandai – tarpasmeninio bendravimo metu perduodama neformali informacija. Tokios informacijos alkis yra paplitęs gana plačiai. Tad nenuostabu, kad gandai būdingi visoms kultūroms, visuomenėms ir paplitę visuose jos sluoksniuose. Tiesa, tam tikros įtakos paplitimo mastui turi tautos kultūrinis mentalitetas, papročiai, tradicijos. Vis dėlto šis reiškinys pasižymi tam tikru visuotinumu, kadangi apima visas socialines grupes ir profesijas. Nors socialinių grupių ir atskirų profesijų imlumas gandams yra skirtingas, tačiau jų poveikį jaučia visi.

Suprantama, kad pats gando poveikis gali būti įvairus. Jis gali padėti individui, grupei, organizacijai ar institucijai pasiekti užsibrėžtų tikslų, bet gali jai ir pakenkti. Šiuo požiūriu į gandą galima žiūrėti ir kaip į tam tikrą kovos už savo interesų įgyvendinimą priemonę, kuria ypač linkusios naudotis įvairios suinteresuotos grupės, verslo organizacijos, politinės partijos ir t. t. Tad galima teigti, kad gandas turi instrumentinę paskirtį atlikdamas tam tikras socialines funkcijas. Neretai jis tampa efektyvia socialinių grupių ir jos narių socialinio elgesio kontrolės priemone, taip pat grupės tapatumo ir stabilumo sargu.

Į tai yra atkreipę dėmesį žymūs XX a. vakarų filosofai ir sociologai A. Rossas¹, F. E. Lumley'us², E. Durkheimas³, M. Gluckmanas⁴, R. Paine'as⁵ ir kt. Antai A. Rossas,

nagrinėdamas įvairių JAV socialinių grupių bendravimo ypatumus, atkreipė dėmesį į gandų įtaką joms⁶. E. Durkheimas akcentavo gandų vaidmenį deviantinių grupių narių elgesio kontrolei⁷. Tačiau detaliau šios problemos minėti autoriai negvildeno. Iš esmės tik ją įvardijo nagrinėdami sociologiniu požiūriu kitas socialines problemas. Kitaip tariant, žvelgė į ją nagrinėjamų problemų kontekste.

Lietuvoje šiai tematikai skirtų mokslinių darbų taip pat neturime. Pasigendame ir aiškesnio bei labiau fokusuoto žvilgsnio į gandų instrumentinę paskirtį. O svarbiausia – įvardijimo ir parodymo, kur glūdi toji gandų instrumentinė paskirtis ir kuo ji konkrečiai pasireiškia. *Taip pat aiškiau nesuvokiame ir neįvardijame tų veiksnių (prielaidų), kurie suteikia gandui gyvybingumą.* O gilesnis ir visapusiškesnis gando instrumentinio vaidmens supratimas ir jo raiškos atskleidimas padėtų geriau suvokti gando fenomeno savitumą, jo imlumo ir gajumo prielaidas. Juolab kad jis tampa neatsiejama mūsų individualaus ir kultūrinio bei socialinio gyvenimo dalimi, kuriai ypatingą dėmesį skiria visagalė žiniasklaida.

Šio straipsnio tikslas – pabandyti nusakyti, kuo reiškiasi gandų instrumentinė paskirtis, aptarti gandus kaip grupės socialinės kontrolės, apsaugos, tapatumo ir jos homogeniškumo užtikrinimo priemonę.

GANDAI KAIP SOCIALINĖS KONTROLĖS PRIEMONĖ

Kadangi gandas pasižymi dideliu skvarbumu ir paveikumu, tai natūralu, kad jis gali būti sėkmingai panaudojamas

vykdant visuomenės socialinę kontrolę. Kitaip tariant, tapti viena iš svarbių tokios kontrolės priemonių. Turbūt pirma-

sis tai pastebėjo žymus XIX–XX a. sandūros psichologinės krypties amerikiečių sociologas A. Rossas, kartu su kolegomis F. Gidingsu ir L. Wardu Čikagoje leidęs sociologijos darbų žurnalą *American Journal of Sociology* (1895–1905).

A. Rossas rėmėsi organinės mokyklos atstovo H. Spencerio idėjomis. Jis teigė, kad visuomenė panaši į biologinį organizmą. Visuomenės raidos dėsniai esą tokie pat, kaip ir kiekvieno gyvo organizmo. Kaip biologiniame organizme yra įvairūs organai, kurie, darniai tarpusavyje veikdami, atlieka būtinas organizmui funkcijas, taip ir „socialiniame kūne“, t. y. visuomenėje, įvairios žmonių grupės atlieka skirtingas socialines funkcijas ir, harmoningai bendradarbiaudamos, užtikrina normalią visuomenės raidą. Savo ruožtu tam bendradarbiavimui didelę įtaką daro gandai, kurie, kaip neformalios komunikacijos forma, yra itin paveikūs ir vaidina svarbų vaidmenį kuriant ir įtvirtinant socialinę ir kultūrinę tvarką visuomenėje. Knygoje *Socialinė kontrolė: tvarkos pagrindų apžvalga* A. Rossas išanalizavo ir įtikinamai parodė, jog gandai darė didelę įtaką formuojant ir įtvirtinant demokratines nuostatas įvairiose XIX a. JAV politinio, ekonominio bei socialinio gyvenimo srityse⁸.

Kitas šio fenomeno tyrinėtojas F. E. Lumley'us monografijoje *Socialinės kontrolės priemonės* gandams aptarti taip pat skyrė atskirą išsamų skyrių, kuriame atskleidė gandų įtaką deviantinių grupių narių elgesio kontrolei⁹.

Šiandien teiginys, kad gandai atlieka svarbią funkciją visose pirminėse grupėse (šeimoje, draugų grupėje), yra jau tapęs kliše. Tačiau dėmesys gandui kaip

priemonei jų narių elgsenai kontroliuoti nemažėja. Juolab kad tai neformali kontrolė ir dėl to vertinama nevienareikšmiškai. Neabejotina, kad *gandas yra tipiškąs neformalios kontrolės pavyzdys*. Tiesa ir tai, kad geriausiai šią savo funkciją jis atlieka mažose homogeniškose grupėse ar bendruomenėse (ypač kaimo). O išsivysčiusiose urbanistinėse visuomenėse, kurių standartams ir vertybėms daug didesnę įtaką daro suinstitucinta, formali socialinė kontrolė, ji vis labiau socialiai ir apibrėžianti individų elgesį.

Kita vertus, didėjant socialinei visuomenės stratifikacijai, šalia tautinių, rasinių, ypatingų interesų ir kt. pagrindu susiformavusių grupių išsiskiria ir vis naujos antrinės grupės, kurios stengiasi išsaugoti savo autonomiškumą. Tai itin pastebima didmiesčiuose ir didelėse bendruomenėse. Būtent čia gandas kaip neformalaus bendravimo priemonė tampa daug svarbesnis nei kitos priemonės, kadangi atlieka ir svarbų socialinio tapatumo įtvirtinimo bei socialinės kontrolės vaidmenį.

Reikia pažymėti, kad ilgą laiką daugelio Vakarų šalių tyrinėtojų darbuose gando kaip socialinės kontrolės funkcijos atlikėjo vaidmuo buvo siejamas su ikimodernios visuomenės gyvenimo laikotarpiu. Tai savo ruožtu paskatino kultūros, sociologijos, teisės ir antropologijos tyrinėjimus, siekiant parodyti, kaip gandu primityviose etninėse grupėse buvo socialiai kontroliuojamas jos narių elgsys¹⁰.

Nors tokių tyrimų metu buvo nustatyta daug faktų, rodančių neabejotiną gando įtaką socialiai kontroliuojant etninių grupių narių elgesį, tačiau vargu ar šiuolaikinėje visuomenėje šitokia kontro-

lė yra tokia jau didelė. Patirtis rodo, kad individų elgesio kontrolei vis didesnę įtaką turi formalios priemonės (teisė, įstatymas). Kita vertus, negalima nepastebėti, kad gando įtaka individo (grupės) elgesio socialinei kontrolei, nors ir nėra tokia lemianti, tačiau gana reali ir priklauso nuo daugelio veiksnių.

Tad kyla klausimas: kokiose situacijose ir kokiomis aplinkybėmis gandas gali tapti efektyvia individo (grupės) elgesio socialinės kontrolės priemone? Čia galima būtų išskirti kelias aplinkybes.

Pirma. Gandas gali būti efektyvi elgesio kontrolės priemonė mažose deviantinėse grupėse. Kaip teigia E. Durkheimas¹¹, būtent čia egzistuoja elgesio normos ir vertybės, kurių laikymasis grupės nariams tampa privaloma būtinybe. Nesilaikantis jų išstumiamas iš grupės. Negana to, laikomas „išdaviku“ ir gali susilaukti įvairiausių sankcijų. Todėl svarbu, kad informacija apie tave būtų pateikiama be interpretacijų. Tai reikalauja pastangų nepatekti „į trečiojo ratą“, t. y. neduoti pagrindo skleisti apie save prasimanymus. Taigi deviantinėje grupėje gandas tampa galingų jos narių kontrolės priemone. (Prisiminkime, kaip kartais tu naudojasi teisėsaugos pareigūnai siekdami užverbuoti kurį nors nusikalstamo pasaulio atstovą bendradarbiauti. Sakoma: jei jūs nesutiksite bendradarbiauti, mes paskleisime gandą, kad jūs padarėte tai ir tai. Šitaip neretai išgaunamas sutikimas bendradarbiauti.)

Antra. Gando platinama informacija, kurioje yra ir to poelgio ar veiksmo pasmerkimo momentas, jau pati savaime gali paskatinti žmones keisti savo elgesį. Žmogus mato, kad kiti piliečiai tokiam poelgiui

nepritaria ir iš esmės vertina jį neigiamai. Šitaip jis gauna savotišką signalą, kaip būtų vertinamas, jeigu atliktų tokį poelgį. Gando „aukos“ pavyzdys suteikia peno pamąstymams ir paveikia sprendimus. Taigi šia prasme gandas atlieka ne tik socialinės kontrolės, bet ir prevencijos vaidmenį. Kitaip tariant, žinojimas, kaip aplinkiniai vertina poelgį ar veiksmą, suteikdami jam gando pavidalą, skatina individą elgtis pagal jo grupėje priimtus standartus. Tad yra pagrindo teigti, kad gandas yra daugiau nei erdvė, kur vyksta socialinės kontrolės procesas. Kartu tai ir erdvė, kurioje išryškina gando proceso dalyvių ginamos moralinės preferencijos.

Esmė ta, kad gandas gali susilaukti ir nepritarimo, nebūti priimtas. Nepritario reakciją gali sukelti ne tik gandas, bet ir pats jo turinys, kurį atskiri gando informacijos priėmėjai gali vertinti skirtingai. Tokiu atveju jokie papildomi aiškinimai negali nieko pakeisti. Mat žmonės supranta dalykus būtent taip. Pavyzdžiui, jei deviantinio elgesio grupėje tas poelgis yra vertinamas atitinkamai, tai ir jos atstovas, gaudamas gando informaciją, tą poelgį vertina pagal savo grupės mastelius. Taigi pats gandas (jo turinys) gali sukelti nepalankų požiūrį dalies žmonių, kurie jį vertins per savo puoselėjamų vertybių prizmę. Išryškėję nesutarimai vertinant gandą, jo aptariamą poelgį ar veiksmą ne tik dar labiau išryškins dalyvių ginamas moralines preferencijas, bet ir parodys jų priimtinumą visuomenėje. Tokiu būdu gandas atliks socialinės kontrolės vaidmenį.

Trečia. Gando socialinės kontrolės vaidmuo glūdi tame, kad gandas (jo skelbimas)

gresia jo platintojui sankcijomis ir nelaiduoja galimybės patogiai elgtis. Reikalas tas, kad tapus gandų skleidėju, nėra garantuota kitų žmonių pagarba. Viena vertus, žmonės stengiasi patenkinti savo smalsumą ir gana noriai mėgaujasi gaunama nekonfidencialia informacija apie „trečiąjį, kurio nėra šalia“. Kita vertus, jaučia, kad toks informacijos perdavimas, virstantis gandu, yra peiktinas veiksmas. Susirūpinimas savo reputacija (baimė ją prarasti), kaip nurodo E. M. Albertas, yra daug didesnis nei gando baimė. Ypač baugu per gandą (jo platinimą) prarasti reputaciją¹².

Kita vertus, akivaizdu ir tai, kad įvairių kultūrų atstovai skirtingai vertina gandą ir jo paplitimą, kitaip tariant, skirtingai su juo „sugyvena“ ir jį toleruoja¹³. Suprantama, tai turi įtakos ir gando, kaip socialinės kontrolės priemonės, efektyvumui. Taip pat ir požiūriui į patį gandą ir jo plitimą.

Amerikiečių sociologas R. L. Rosnowas pagal tai, kaip plačiai yra išsisknijęs, išplitęs gandas tarp įvairių socialinių sluoksnių, visuomenės (jų kultūras) skirsto į dvi grupes: 1) „kaltės kultūra“ ir 2) „gėdos kultūra“¹⁴. Pirmajai būdingas nepakantumas gandų skleidimui. Čia laikomasi nuostatos, kad apie asmenį, kurio nėra šalia, negali būti kalbama, kad ir kokius nedorus poelgius ar veiksmus jis būtų atlikęs. Jie turėtų būti paviešinti, tačiau tai galima padaryti tik dalyvaujant pačiam kaltininkui. Tokia nuostata plačiai paplitusi Skandinavijos šalyse¹⁵. O „gėdos kultūra“ numato galimybę aptarinėti tokius asmens poelgius ir nesant jų kaltininko šalia, ir tai laikoma beveik norma. Tokios nuostatos pla-

čiausiai paplitusios Europos pietų (romanų) šalyse ir Lotynų Amerikoje. Tai savo ruožtu didina įtampą visuomenėje, skatinami įtarimai, jog kiekvienas gali tapti gando „herojumi“ jam pačiam nežinant. Šitaip sukuriama prielaidos plisti liguistam įtarumui, kuris ilgainiui gali peraugti į paranoją (persekiojančias žmogų įkyrias mintis apie tariamą nuolatinį kaimynų domėjimąsi jo asmeniu, įvairių paskalų platinimą ir pan.). Paranojikas įsitikinęs, kad jis neabejotinai yra visų dėmesio centre ir apie jį kuriamos įvairiausios nebūtos istorijos.

Reikia pažymėti, kad gandas pats savaime nėra reikšmingas dalykas. Tačiau kur kas reikšmingesnės yra jo plitimo pasekmės, kadangi jis nuolat įtraukia į savo sferą vis naujus asmenis, kurie nėra pasirengę jo platinamą informaciją priimti kritiškai. Neturėjimas imuniteto gando informacijai daro juos pažeidžiamus ir beginklius.

Iš to, kas pasakyta, aiškėja štai kas. Gandas atlieka individo, socialinės grupės elgesio socialinės kontrolės funkcijas, kurios, atrodo, nekelia didesnių abejonių. Tačiau toji socialinė kontrolė yra tiesiogiai susijusi su gandų funkcionavimu visuomenėje, jų paplitimo atskirose socialinėse grupėse lygiu. O galiausiai – nuo žmonių pasirengimo savo kasdieniame gyvenime vadovautis ir pasitikėti gandais. Taigi nuo to, kaip sparčiai visuomenėje „gėdos kultūrą“ pakeis „kaltės kultūra“. Kartu akivaizdu ir tai, kad šis procesas nėra tiesiaeigis, spartus ir vienareikšmis. Juolab kad gandas visuomenėje atlieka ne tik individų, socialinių grupių elgesio socialinės kontrolės, bet ir jų saugos funkciją.

GANDAS KAIP SOCIALINIŲ GRUPIŲ SAUGOS IR TAPATUMO PRIEMONĖ

Socialinės grupės vieta ir vaidmuo visuomenėje priklauso nuo daugelio dalykų. Tačiau kiekviena jų stengiasi išlikti kaip stabili apibrėžta visuma, galinti atsispirti įvairiems išorės poveikiams. Tad stabilumas ir konservatyvumas yra dalykai, be kurių socialinė grupė sunkiai įmanoma. Iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti, kad gandas, kreipiantis dėmesį į individų negatyvius poelgius ir veiksmus, skleidžiantis neformalią informaciją, paremtą abejotinais šaltiniais, pajėgus skatinti tik destruktiją. Tačiau gandas tuo pačiu gali atlikti ir reikšmingą socialinės grupės saugos ir jos stabilumo užtikrinimo funkciją.

Tokią nuomonę pirmasis turbūt išsakė socialinis antropologas Maxas Gluckmanas¹⁶. Kiek vėliau šiai nuostatai pritarė U. Hannerzas¹⁷, B. A. Coxas¹⁸, R. Paine'as¹⁹.

Teiginys, kad gandai gali padėti kaip veiksnys, pateisinantis socialinių grupių išskirtinumą (atskirtinumą), reikalingas platesnio pagrindimo. M. Gluckmanas pateikia tris argumentus²⁰.

Pirma. Gandas nesustiprina egzistuojančių universalių elgesio taisyklių parodydamas nepriimtinus elgesio pavyzdžius, bet daro tai parodydamas socialinių grupių moralinių normų ir puoselėjamų vertybių patikimumą. Kitaip tariant, gandas padeda išryškinti socialinėse grupėse vyraujančias vertybes ir moralines normas ir atskleisti jų patikimumą palyginti su universalėmis normomis.

Esmė ta, kad kiekvienas gandas turi savo pripažinėjų auditoriją, kuriai jo vertybinė orientacija yra priimtina (arba

nepriimtina). Pavyzdžiui, tarp kaimo gyventojų plintantis gandas yra paveikus tiek, kiek jis atitinka kaimiečių moralumo įsivaizdavimą ir jų puoselėjamas vertybes. Ši orientacija į socialinei grupei priimtinius moralumo standartus ir vertybes priverčia gando kūrėjus transformuoti gandą į atitinkamą formą, priimtina tai socialinei grupei. Savo ruožtu pripažindami tą gandą socialinės grupės atstovai savaip identifikuoja save kaip grupę, kultūrinę bendruomenę. Taigi gandas padeda socialinės grupės nariams suvokti save kaip tam tikrą visumą, kuri turi panašų moralumo supratimą ir panašias vertybes. Tuo ši socialinė grupė skiriasi nuo kitų. Ir gandas kaip tik padeda jai suvokti save kaip stabilų vienetą (ir išsiskirti).

Antra. Gandas apibrėžia su juo susijusius kaip grupę, kurios nariais būdami žmonės privalo laikytis tam tikrų elgesio taisyklių. Laikymasis šių taisyklių padeda juos identifikuoti kaip gando grupės narius.

Reikalas tas, kad gandas savo esme orientuotas į tam tikrą žmonių grupę, kurioje vyksta bendravimas, informacijos „apie trečią“ skleidimas šiam nesant, „tačiau tarp mūsų“. Kitaip tariant, gandas apibrėžia grupę, kuriai teikiama informacija. Teisė dalyvauti gande yra draugystės, pripažinimo ženklas. Juk gandas skleidžiamas ne kiekvienam, o tik patikimam. Vadinasi, tu esi patikimas. Savo ruožtu dalyvaujantys gando komunikacijoje taip pat prisiima tam tikrus įsipareigojimus, laikosi elgesio normų, kurias diktuoja jų priklausymas šiai

grupei. Jų pažeidimas reiškia gando grupėje galiojančių normų pažeidimą. O tai reiškia grupės narių pasmerkimą, „išstumimą“ iš gando erdvės.

Baimė būti išstumtam iš gando erdvės tarp tų, kurie gauna neformalią informaciją, skatina laikytis grupėje priimtų elgesio normų ir vertybių. Šia prasme gandas tampa priemone, padedančia identifikuoti gando grupės narių moralumą ir vertybes. Kadangi įvairios socialinės grupės nuolat platina įvairius gandas vienos apie kitas, tai gandas padeda geriau jas identifikuoti, nustatyti moralinius prioritetus ir vertybes, kurias atskleidžia jų platinami gandai.

Galima pasakyti ir taip: gandas kaip kempinė suima į vieną saują visus, kurie tam gandai yra imlūs ir kurių moralinės normos ir puoselėjamos vertybės artimos. Šiuo požiūriu gandas yra svarbus individų telkėjas į socialines grupes. Jis ne tik juos „sutelkia“, bet ir savaip etiškai išryškina (pagal jų moralines preferencijas vertinant, priimant ir toliau platinant gando informaciją). *Gandas budi nuolat.* Tai reiškia, kad žmonės nuolat stengsis ieškoti neformalios informacijos, kuri juos patenkintų. Tai reiškia, kad vis mažiau galimybių informaciją nuslėpti. Šiuo požiūriu gandas ir jį platinantieji nuolat atnaujina ir sustiprina socialinę sistemą.

Trečia. Gande sutelkta informacija, kurią perima grupės nariai, sumažina įtampą ir konfliktų tarp individų grėsmę, nes gandas reikalauja laikytis tam tikrų elgesio taisyklių. Tad galima tarti, kad gandas, šiuo požiūriu atlikdamas vidinį grupės santykių sanavimą, kartu padeda grupei išlikti kaip integruotai visumai.

Reikia pažymėti, kad šis Maxo Gluckmano teiginys (gandas padeda išsaugoti, stabilizuoti socialines grupes) gali būti priimtinas tik tuo atveju, jei visi grupės nariai daugiau ar mažiau išpažįsta grupės vertybes ir moralines normas. Taigi visi jaučiasi vienodai esantys grupės nariais. Priešingu atveju gandas tik dar greičiau gali paskatinti grupės dezintegraciją. Vadinasi, grupės nėra vienaalytės – jas gali sudaryti įvairios moralinės „kokybės“ individai.

Taip iškyla socialinės grupės „kokybės“ problema. Esmė ta, kad grupės gali būti ne tik įvairaus dydžio. Jų nariai gali būti skirtingu mastu įsipareigoję vykdyti grupėje nustatytus reikalavimus, būti daugiau ar mažiau laisvi įeiti į ją ir iš jos išeiti. Suprantama, kad šiuo atveju grupės galimybės daryti įtaką visuomenei yra nedidelės.

Kur kas didesnes galimybes turi socialinė grupė, kuri nėra sambūris atsitiktinių žmonių, kuriuos gali nesunkiai sutelkti ir išskirti skandalai. Socialinę grupę sudaro žmonės, puoselėjantys tam tikrus idealus, vertybes, moralines nuostatas. Taigi tai išskirtinė žmonių grupė. Tokios grupės pavyzdžiu gali būti, tarkim, teisininkų, gydytojų grupės. Šių grupių nariai turi aukštą statusą visuomenėje (pripažįstamos reikšmingomis) ir gali neįsileisti karjeristų (garbėtroškų), kaip tai atsitinka atsitiktinėse grupėse. Be to, kaip gerai organizuota grupė ji gali siekti išskirtinės padėties (mažumos teisių).

Pagrindinė gando funkcija tokiose grupėse, pasak M. Gluckmano, yra netiesiogiai parodyti nepritarimą elgesiui,

kuris prieštarauja grupės moralinėms nuostatoms ir vertybėms, ir tokiu būdu identifikuoti grupę kaip tokią. Kitaip tariant, tarp grupės narių plintantis gandas yra savotiškas „lakmuso popierėlis“, parodantis grupės narių požiūrį į jį, t. y. netiesiogiai patikrinantis jų moralumą. Sėkmingai išlaikęs išbandymą priimamas į socialinę grupę kaip saviškis. Tokia pažiūra kelia abejonų.

Čia reikia prisiminti, kad pagrindinis gando platintojų tikslas nėra atskleisti elgesio esmę, tą elgesį moraliai įvertinti, nes tokiu atveju bus atskleistas gando motyvas. Tai užkirs kelią tolesnėms jo interpretacijoms. Be to, bus atskleistas ir gando šaltinis, o tai prieštarauja gando sklaidimo logikai ir jo funkcijai – ne tiek pasmerkti, kiek sudominti, paskatinti ieškoti „tiesos“. Kita vertus, kiekvienas grupės narys į gandą žvelgia savomis akimis, ne tik per priklausymo grupei, bet ir individualaus matymo prizmę. Tai reiškia, kad individas priims gandą kitaip negu grupė. Tokiu atveju grupės nariui visada iškils problema: ar priimti gandą pagal grupės pripažįstamus moralinius standartus, ar pagal savus, individualius? Nuo šio apsisprendimo priklausys, ar jis bus priimtas į grupę (identifikuotas) kaip saviškis, ar ne. Taigi apsisprendžia individas. Jis gauna ir perduoda informaciją taip pat kaip individas, o ne grupės narys.

Kita vertus, akivaizdu ir tai, kad gando informacijai įtakos turi ir „grupė“, kuriai priklauso ir pats gando teikėjas, ir jo priėmėjas. Juk, šiaip ar taip, gando teikėjas negali ignoruoti grupės sociopsichologinių orientacijų, elgesio ir ben-

dravimo manierų, vaidmenų pasiskirstymo joje. Tai savo ruožtu daro įtaką ir gando turiniui, ir jo pateikimo formai.

Negalima sumenkinti ir visuomenėje egzistuojančių oficialiai įtvirtintų moralumo standartų svarbos. Kitaip tariant, visuomenės nepakantumo amoraliems reiškiniams ir jų pasmerkimo praktikos ir tradicijų. Tai reiškia viena: gando informacijoje minimi veiksmai ir poelgiai, jų traktuotės (interpretacijos) negali pažeisti tam tikrų etiškumo ribų, kurias pažeidus gando teikėjas rizikuoja prarasti moralaus žmogaus reputaciją, o gando priėmėjas – pasitikėjimą šaltiniu. Tokiu atveju būtų parašytas mirties nuosprendis ir pačiam gandui.

Tad galima teigti, kad gando informacija yra valdoma ta prasme, kad jai daro įtaką trejopi veiksniai. Jos pobūdžiui, turiniui ir pateikimo formai įtakos turi ne tik *gando dalyvių interesai* (kaip teigia Robertas Paine'as²¹), kurie rodo individo egoistinius siekius, bet taip pat ir „grupės“, kuriai priklauso pats gando teikėjas, sociopsichologinės charakteristikos, kurių jis privalo paisyti teikdamas pašnekovui informaciją, ir galiausiai – *visuomenės moralinio nepakantumo deviantiniam elgesiui ir vertybėms lygis*. Kiekvienas iš minėtų veiksnių, paimtas atskirai, gali būti sureikšmintas ir iš tiesų atrodyti labai svarbus valdant gando informaciją. Tačiau taip nėra. Tik visi veiksniai kartu sukuria prielaidas valdyti gando informaciją. Deja, tik teorines.

Esmė ta, kad gandas yra pernelyg dinamiškas ir kontroversiškas reiškinys. Tai savotiška vieta, kurioje vienu metu susitinka skirtingi socialiniai elementai,

sąveikauja ir neutralizuoja save neformalios komunikacijos lauke. Ištirpsta, kad netikėtai vėl atgytų ir pasiūlytų mums tai, ko labiausiai trokštame, – kito paslap-

ties išviešinimo. Būtent tai ir paženkлина gandą tam tikru prieštaringo dvilypumo ženklu, kuris kartu ir suteikia jam neišsenkančio gyvybingumo jėgos.

IŠVADOS

Gandų socialinis vaidmuo kontroliuojant grupės narių elgesį ir saugant jos tapatumą reiškiasi tuo, kad gandas padeda išryškinti socialinėse grupėse vyraujančias vertybes ir moralines normas, atskleisti jų patikimumą palyginti su universaliomis normomis.

Gandas apibrėžia jame dalyvaujančius kaip grupę, kurios nariais būdami žmonės privalo laikytis tam tikrų elgesio taisyklių. Laikymasis tų taisyklių padeda juos identifikuoti kaip gando grupės narius.

Gande sutelkta informacija, kurią priima grupės nariai, sumažina įtampą ir konfliktų tarp individų grėsmę, nes gandas reikalauja laikytis tam tikrų elgesio taisyklių. Tad galima tarti, kad gandas, šiuo požiūriu atlikdamas vidinį grupės santykių sanavimą, kartu padeda grupei išlikti kaip integruotai visumai.

Kiekvienas grupės narys į gandą žvelgia ne tik per priklausymo grupei, bet ir individualaus matymo prizmę. Tai reiškia, kad individas priims gandą kitaip negu grupė. Grupės nariui visada iškils problema: ar priimti gandą pagal grupės pripažintus moralinius standartus, ar pagal savus? Apsisprendžia galiausiai pats individas. Jis gauna ir perduoda informaciją taip pat kaip individas, o ne grupės narys. Todėl jo pertekiamoje informacijoje atsispindi ir asmeniniai interesai, kurie iš dalies lemia gando dalyvių laikyseną ir elgesį.

Gando informacija yra valdoma ta prasme, kad jai daro įtaką trejopi veiksniai. Jos pobūdžiui, turiniui ir pateikimo formai įtakos turi ne tik *gando dalyvių interesai*, kurie rodo individualius egoistinius siekius, bet taip pat ir „grupės“, kuriai priklauso pats gando perdavėjas, sociopsichologinės charakteristikos, kurių jis privalo paisyti teikdamas pašnekovui informaciją, ir galiausiai – *visuomenės moralinio nepakantumo deviantiniam elgesiui ir vertybėms lygis*. Kiekvienas iš minėtų veiksnių, paimtas atskirai, gali būti sureikšmintas ir iš tiesų atrodyti labai svarbus valdant gando informaciją. Tačiau taip nėra. Tik visi šie veiksniai kartu sudaro prielaidas valdyti gando informaciją. Deja, tik teorines.

Gando prigimtis kontroversiška: jame keistu būdu sugyvena priešingi dalykai – privatus ir viešas, moralus ir nemoralus, tiesa ir melas, tarp kurių nubrėžti aiškią ribą, kaip ir gyvenime, sunku. Taigi gandas nuolat balansuoja ant ribos. Neperžengus šios ribos nėra ir gando.

Tenkindamas mūsų troškimą gauti *vis šviežesnės, kad ir ne visai patikimos informacijos, siekiant kuo geriau ir visapusiškiau pažinti asmenį, įvykį ar reiškinį, kartu gandas skatina ir oficialios informacijos skelbėjus ieškoti būdų, kad teikiama informacija būtų kuo atviresnė, tikslesnė, išsamesnė ir pateikta suprantama bei priinama forma*.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Žr. Edward A. Ross, *Social Control: A Survey of the Foundations of Order*. New York: Macmillan, 1901 (1929).
- ² Žr. Frederick E. Lumley, *Means of Social Control*. New York: The Century Co, 1925.
- ³ Žr. Emil Durkheim, *The Division of Labor in Society*. New York: The Free Press, 1964.
- ⁴ Max Gluckman, „Gossip and Scandal”, *Current Anthropology*, 1963, No 4, p. 307–316.
- ⁵ Robert Paine, „Informal Communication and Information Management”, *Canadian Revue of Sociology and Anthropology*, 1970, No 7, p. 172–188.
- ⁶ Žr. Ethel A. Ross, *Social Control: A Survey of the Foundations of Order*. New York: Macmillan, 1901 (1929).
- ⁷ Žr. Emil Durkheim, *The Division of Labor in Society*.
- ⁸ Edward A. Ross, *Social Control: A Survey of the Foundations of Order*, p. 89.
- ⁹ Frederick E. Lumley, *Means of Social Control*, p. 211–234.
- ¹⁰ Ethel Mary Albert, „Cultural Pattering of Speech Behavior in Burundi”, *The Ethnography of Communication*. J. J. Gumperz and D. Hyme (eds.). New York: Oxford University Press, 1972, p. 72–105.
- ¹¹ Emil Durkheim, *The Division of Labor in Society*, p. 85–110.
- ¹² Ethel Mary Albert, *Cultural Patterins of Speech Behavior in Burundi*, p. 89.
- ¹³ Richard Donald Lewis, *Kultūrų sandūra. Kaip sėkmingai bendrauti su kitų tautų ir kultūrų atstovais*. Iš anglų k. vertė A. Mardosaitė, G. Zolubienė. Vilnius: Alma Littera, 2002.
- ¹⁴ Ralph L. Rosnow, „Gossip and Marketplace Psychology”, *Journal of Communication*, 1977, No 27, p. 159–160.
- ¹⁵ Žr. Richard Donald Lewis, *Kultūrų sandūra. Kaip sėkmingai bendrauti su kitų tautų ir kultūrų atstovais*.
- ¹⁶ Max Gluckman, „Gossip and Scandal”, p. 307–316.
- ¹⁷ Žr. Ulf Hannerz, *Exploring The City: Inquiries Toward an Urban Anthropology*. New York: Columbia University Press, 1980.
- ¹⁸ Robert W. Cox, „What is Hopi Gossip About? Information Management and Hopi Factions”, *Man*, 1970, No 5, p. 88–98.
- ¹⁹ Robert Paine, „Informal Communication and Information Management”, p. 172–188.
- ²⁰ Max Gluckman, „Gossip and Scandal”, p. 307–316.
- ²¹ Robert Paine, „Informal Communication and Information Management”, p. 172–188.